

Jędrzej Jakubowski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Republika Litewska wobec Białoruskiej Elektrowni Jądrowej

Wstęp

Wszystkie podmioty Związku Radzieckiego były ze sobą powiązane politycznie i gospodarczo, więc po jego rozpadzie w 1991 r. nowo powstałe państwa stanęły przed wyzwaniem — musiały zbudować nowe relacje między sobą, krajami bloku komunistycznego i resztą świata. Po długim okresie łączenia gospodarek wszystkich republik trudne było stworzenie ekonomicznej samodzielności każdego postradzieckiego kraju. Białoruś nie była wyjątkiem. Na podporządkowanie interesów Białoruskiej SRR względem moskiewskiego centrum w ciągu ostatniego stulecia miały wpływ decyzje podejmowane przez białoruskich i rosyjskich polityków po powstaniu Republiki Białoruś i Federacji Rosyjskiej.

W latach 1992–2017 następowało stopniowe budowanie energetycznej zależności Białorusi od Rosji. Białoruś kupowała gaz ziemny po cenie znacznie niższej niż rynkowa, przez co jego udział przy wytwarzaniu energii elektrycznej wzrósł z 52% w 1990 r. do 80% w 1996 r. i od tamtej pory nigdy nie spadł poniżej tej wartości.¹ Jednocześnie był to główny czynnik przy podejmowaniu decyzji o budowie Białoruskiej Elektrowni Jądrowej.² Wieloletnia pogłębiająca się zależność od dostaw produktów energetycznych z Rosji spo-

¹ *Electricity generation by source, Belarus 2000–2020*, International Energy Agency, www.iea.org/countries/belarus [dostęp 2.06.2021].

² *Представитель МИД на совещании в МАГАТЭ объяснил, чем обусловлено строительство АЭС в Беларуси*, Naviny.by, 30.11.2012, www.naviny.by/rubrics/economic/2012/11/30/ic_news_113_406447 [dostęp 22.07.2020].

wodowała, że białoruskie władze postanowiły zrealizować projekt pozwalający na ich zmniejszenie.³

Budowę elektrowni jądrowej na obszarze Białorusi planowano już w latach 80. XX wieku w Swisłocz lub Rudiensku, jednak po katastrofie w Czarnobylu plany te zostały wstrzymane.⁴ Pomysł budowy siłowni powrócił po uzyskaniu przez Białoruś niepodległości — 22 grudnia 1992 r. ogłoszono plan budowy elektrowni i rozpoczęto badania 15 lokalizacji, ale dopiero w 2006 r. rząd Białorusi zatwierdził plan budowy pierwszej elektrowni jądrowej 14 kilometrów od Ostrowca.⁵ Chcąc zmniejszyć presję wywieraną przez Rosję w zakresie dostaw źródeł energetycznych, postanowiono zbudować zakład o wysokiej mocy. Choć założenia inwestycji były słuszne, białoruskie władze zbyt lekkomyślnie podjęły decyzję o budowie elektrowni jądrowej przez rosyjskiego wykonawcę. Doprowadziło to do zwiększenia zadłużenia Białorusi względem Rosji, ponieważ Moskwa udzieliła Mińskowi pożyczki na realizację tego przedsięwzięcia w wysokości prawie 10 mld dolarów⁶, przy jednoczesnej sprzedaży wszystkich gazociągów, jakie znajdują się na terenie Białorusi.⁷ Poskutkowało to zwiększeniem energetycznej — więc również politycznej — zależności.

Białoruś sąsiaduje z pięcioma państwami: Litwą, Łotwą, Polską, Federacją Rosyjską i Ukrainą. Większość z tych krajów wyrażała obawy dotyczące niezachowania wystarczającego bezpieczeństwa eksploatacji elektrowni, a Republika Litewska była w tych działaniach zaangażowana najaktywniej. Litewskie władze usiłowały nie dopuścić do budowy siłowni, a kiedy zdano sobie sprawę, że jest to niemożliwe, starano się odwlec w czasie jej uruchomienie. Przedstawicielom innych państw i organizacji międzynarodowych przedstawiano

³ *Беларусь строит АЭС прежде всего для себя* — Михадзюк, БелТА, 17.08.2013, www.belta.by/economics/view/belarus-stroit-aes-prezhde-vsego-dlja-sebja-mihadzyuk-23786-2013 [dostęp 10.08.2020].

⁴ *Мирный атом в пуховичских болотах: история строительства Минской АЭС*, Onliner.by, 28.05.2015, www.realt.onliner.by/2015/05/28/nuclear [dostęp 3.06.2021].

⁵ *Belarus: Nuclear Power Reactors in Belarus*, www.web.archive.org/web/20081014090445/www.nti.org/db/nisprofs/belarus/facils/overview.htm [dostęp 3.06.2021].

⁶ *РФ подписала соглашение о кредите Белоруссии на строительство АЭС*, РИА Новости, 25.11.2011, www.ria.ru/20111125/497927449.html [dostęp 24.05.2021].

⁷ *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь об условиях купли-продажи акций и дальнейшей деятельности открытого акционерного общества «Белтрансгаз»*, www.docs.cntd.ru/document/902357739 [dostęp 2.06.2021]; *Газпром подписал договор о покупке еще 50% Белтрансгаза за \$2,5 млрд*, РИА Новости, 25.11.2011, www.ria.ru/20111125/497924576.html [dostęp 24.05.2021].

potencjalne negatywne skutki realizacji projektu — zarówno dla środowiska naturalnego, jak i te związane z bezpieczeństwem energetycznym.⁸

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie stosunku litewskich decydentów wobec BiełAES i odpowiedzenie na pytanie, czy Litwa na jakimkolwiek etapie inwestycji brała pod uwagę zakup energii wytwarzanej w białoruskiej elektrowni. Została w nim dokonana analiza i wpływ działań Wilna mających na celu odłożenie w czasie budowy oraz zmniejszenie opłacalności eksploatacji siłowni. Zdaniem autora wszystkie zarzuty dotyczące bezpieczeństwa, jakie stawiała Litwa, od samego początku miały na celu blokadę budowy, a później opóźnienie uruchomienia elektrowni.

Aktywność litewskiej dyplomacji

Litwa bardzo wcześnie rozpoczęła działania w związku podejrzeniami o nieprzestrzeganie przez Białoruś zasad bezpieczeństwa budowy elektrowni jądrowych. Już 16 marca 2011 r. litewskie MSZ wydało oświadczenie, w którym poinformowano, iż Wilno będzie dążyć do tego, by działania w zakresie energetyki jądrowej były realizowane z zachowaniem norm bezpieczeństwa oraz w odległości niezagrażającej innym państwom.⁹ W tym samym roku Seimas przyjął rezolucję, w której wyraził głębokie zaniepokojenie z powodu potencjalnego promieniowania, jakie może objąć terytorium Litwy oraz skażeń oddziałujących na dorzecze Wilii (lit. Neris).¹⁰ W dokumencie parlamentarzyści domagali się od władz Białorusi oraz od rosyjskiego wykonawcy — Rosatomu — przestrzegania wszystkich międzynarodowych aktów prawnych.

Najważniejszą kwestią poruszaną przez Litwę była sprawa związana z zagrożeniami wywoływanymi ewentualną awarią białoruskiej elektrowni. Obawy te wynikały przede wszystkim z faktu, że siłownia powstała 55 km od Wilna, a ok. 30 km od granicy białorusko-litewskiej.¹¹ Strona litewska wielokrotnie wskazywała na brak wystarczającego uzasadnienia dotyczącego

⁸ Б. Г. Петровская, *Депутат сейма Литвы: Строительство АЭС в Беларуси опасно для всей Европы*, DeutscheWelle, 26.08.2016, www.p.dw.com/p/1Jnsc [dostęp 1.04.2021].

⁹ А. Тарас, *Премьер-министр Литвы осудил строительство АЭС по принципу «как можно скорее»*, БелаПАН, 17.03.2011, www.belapan.by/archive/2011/03/17/eu_456923 [dostęp 10.11.2020].

¹⁰ М. Носова, *Сейм Литвы выразил озабоченность в связи с планами строительства АЭС в Беларуси*, БелаПАН, 18.03.2011, https://belapan.by/archive/2011/03/18/eu_457253 [dostęp 20.07.2020].

¹¹ *Seimas įstatymų pripažino Astravo Branduolinę elektrinę keliančia grėsmę Lietuvos nacionaliniam Saugumui*, Kancelaria Sejmu Republiki Litewskiej, 15.06.2017, www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=119&p_k=1&p_t=174286 [dostęp 4.04.2021].

wyboru lokalizacji elektrowni, do czego Białoruś jest zobowiązana zgodnie z Konwencją z Espoo.¹² Władze Litwy reagowały na każdą informację, która miała potencjalny wpływ na bezpieczeństwo jej mieszkańców, m.in. wysyłano uwagi, noty protestacyjne, przyjmowano rezolucje.

Przykładem tych działań było wezwanie w maju 2016 r. do litewskiego MSZ ambasadora Białorusi i wręczenie mu noty z prośbą o wyjaśnienie zdarzenia z kwietnia tego samego roku.¹³ Wówczas doszło do zawalenia się „betonowej konstrukcji” na terenie między dwoma blokami reaktorów.¹⁴ Białoruskie Ministerstwo Energii wyjaśniło, że skutki tego zdarzenia zostały wyeliminowane, a sama sytuacja nie ma prawa wpłynąć na bezpieczeństwo pracy elektrowni.¹⁵ W trakcie spotkania szef litewskiej dyplomacji powtórzył postulaty dotyczące zbadania i oceny budowy siłowni przez międzynarodowych ekspertów. Powiadomił, że jeżeli takich informacji nie otrzyma, to Litwa zacznie jeszcze aktywniej działać na arenie międzynarodowej, przekonując inne państwa Unii Europejskiej, by nie kupowały energii wytworzonej w BiełAES.¹⁶

Inne zdarzenie miało miejsce podczas budowy białoruskiej elektrowni w lipcu 2016 r., kiedy z kilkudziesięciu metrów upadł 334-tonowy korpus reaktora.¹⁷ W związku z tym zjściem prezydent Litwy Dalia Grybauskaitė poinformowała, że

[...] obawy dotyczące bezpieczeństwa były uzasadnione, dlatego Litwa będzie nadal starać się wspólnie ze społecznością międzynarodową wywierać

¹² Konwencja o ocenach oddziaływania na środowisko w kontekście transgranicznym. Е. Спасюк, *Мирный атом может поссорить Литву и Беларусь?*, Naviny.by, 29.11.2010, www.naviny.media/rubrics/society/2010/11/29/ic_articles_116_171453 [dostęp 10.11.2020].

¹³ *Литва вызвала посла Беларуси и вручила ему ноту относительно Островецкой АЭС*, Delfi, 5.05.2016, www.ru.delfi.lt/news/politics/litva-vyzvala-posla-belarusi-i-vruchila-emu-notu-otnositelno-ostroveckoj-aes.d?id=71189738 [dostęp 20.07.2020].

¹⁴ *На Астровецкай АЭС абрынуліся стойкі будучага будынку ядравага абслугоўвання*, Белсат, 4.05.2016 www.naviny.belsat.eu/news/na-astravetskaj-aes-abrynulisya-stojki-buduchaga-budynku-yadravaga-abslugouvannya [dostęp 27.12.2020].

¹⁵ *К вопросу о строительстве Белорусской АЭС*, Министерство энергетики Республики Беларусь, 6.05.2016, www.minenergo.gov.by/k-voprosu-o-stroitel-stve-belorussko [dostęp 27.12.2020].

¹⁶ *Премьер: Литва не намерена закупать электроэнергию с Островецкой АЭС*, Delfi, 15.03.2016, www.delfi.lt/ru/news/politics/premer-litva-ne-namerena-zakupat-elektroenergiyu-s-ostroveckoj-aes.d?id=70692316 [dostęp 1.09.2020]; *Seimassukūrė apsaugos nuo nesaugių elektrinių tiekiamos elektrosenergijos patekimo į Lietuvą teisinį reglamentavimą*, Kancelaria Sejmu Republiki Litewskiej, 20.04.2017, www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=1198&p_k=1&p_t=171876 [dostęp 4.04.2021]; *Литва вызвала посла Беларуси...*; *Seimas įstatymų pripažino Astravo...*

¹⁷ *Минск заменит корпус реактора после инцидента на Белорусской АЭС*, ТАСС, 11.08.2016, www.tass.ru/ekonomika/3528660 [dostęp 28.12.2020].

presję na białoruskie władze, aby ostrowiecka siłownia spełniała międzynarodowe standardy bezpieczeństwa.¹⁸

Prezydent dodała, że jeśli Białoruś nie podejmie działań zapewniających owe standardy, to Litwa podejmie wszelkie starania, by zmniejszyć opłacalność siłowni.

Zdaniem Rosatomu incydent ten nie spowodował żadnych uszkodzeń sprzętu.¹⁹ Były zastępca głównego energetyka Białoruskich Zakładów Metalurgicznych Marat Afanasjew zaznaczył jednak, że w trakcie produkcji korpusu każdy szew musiał zostać skontrolowany pod kątem integralności — po upadku, jaki miał miejsce, należałoby ponownie sprawdzić wszystkie łączenia.²⁰ Z kolei moskiewski działacz Białoruskiej Kampanii Przeciwatomowej inż. Andriej Ożarowski przekonuje, że wysokość, z jakiej upadł korpus reaktora, nie miała większego znaczenia:

[...] ze względu na olbrzymią masę konstrukcji energia deformacji przy uderzeniu jest tak potężna, że należy spodziewać się uszkodzeń. Nawet upadek z 30 cm mógł spowodować odkształcenie i pogorszyć wytrzymałość metalu i szwów.²¹

Ostatecznie, pomimo wcześniejszych zapewnień rosyjskiego wykonawcy, że właściwości korpusu się nie zmieniły, postanowiono go wymienić.²²

Litwa zabiegała o to, by białoruska elektrownia została poddana testom warunków skrajnych. Wykonany przez Międzynarodową Agencję Energii Atomowej (MAEA) przegląd terenu pod kątem zdarzeń zewnętrznych oraz oceny ryzyka i bezpieczeństwa wykazał odporność BiełAES na ekstremalne warunki.²³ Pomimo tej wiadomości litewski minister spraw zagranicznych Linas Linkevičius podał w wątpliwość nazywanie tych działań „testami warunków skrajnych”, zarzucając stronie białoruskiej „próbę wyciągania ogólnych

¹⁸ Президент: инциденты показывают — опасения Литвы по поводу БАЭС обоснованны, Delfi, 26.07.2016, www.delfi.lt/ru/news/politics/prezident-incidenty-pokazyvayut-opaseniya-litvy-po-povodu-baes-obosnovanny.d?id=71895786 [dostęp 20.07.2020].

¹⁹ Минск заменит корпус...

²⁰ О. Корелина, «Если корпус реактора упал, его устанавливать нельзя.» Эксперты о том, что могло случиться на БелАЭС, TUT.BY, 27.07.2016, www.news.tut.by/society/505876.html [dostęp 28.12.2020].

²¹ Ibidem.

²² Разное Росатом передаст Балтийской АЭС корпус реактора, построенный для станции в Беларуси Интерфакс, 05.09.2017, www.interfax.by/news/policy/raznoe/1229816 [dostęp 28.12.2020].

²³ А. Александров, МИД Литвы: Результаты стресс-тестов БелАЭС не доказывают ее безопасность, БелаПАН, 10.11.2017, www.belapan.com/archive/2017/11/10/eu_928716 [dostęp 10.11.2020].

wniosków z powierzchniowych faktów w celu zalegalizowania obiektu”.²⁴ Białoruskie Ministerstwo Energii poinformowało, że jest gotowe omówić zaistniałe wątpliwości podczas dwustronnych konsultacji eksperckich, na które zaprosiło ambasadora Litwy.²⁵ Litewski dyplomata odrzucił propozycję, ponieważ jego zdaniem „w sprawę powinni być zaangażowani eksperci, a nie politycy”.²⁶ Decyzja ta mogła być odpowiedzią na przedstawiane przez białoruską stronę zarzuty dotyczące próby upolitycznienia budowy elektrowni.²⁷ Jednak można interpretować to stanowisko na dwa inne sposoby. Po pierwsze, wizyta litewskiego przedstawiciela na budowie mogłaby zostać odebrana jako legitymizacja elektrowni, która jest uznawana przez władze Litwy za nielegalną.²⁸ Po drugie, gdyby litewski przedstawiciel nie dostrzegł na miejscu żadnych zagrożeń, Litwa utraciłaby argument dotyczący o potencjalnych niebezpieczeństwach, jakie jej zdaniem stanowi BiełAES.

Mimo, że do spotkania nie doszło, w maju 2020 r. weszło w życie porozumienie zawarte między białoruskim Ministerstwem ds. Sytuacji Nadzwyczajnych a Litewskim Inspektorem Bezpieczeństwa Energetyki Jądrowej (VATESI) w sprawie wzajemnej wymiany informacji dotyczących bezpieczeństwa jądrowego i radiacyjnego.²⁹ Umowa stanowi, że państwa mają się powiadamiać m.in. w przypadku, gdy system monitorowania promieniowania jednej ze stron zarejestruje moc promieniowania na poziomie, który zgodnie z zaleceniami MAEA może być szkodliwy dla człowieka i przyrody. W dokumencie zawarta jest też informacja potwierdzająca, że Mińsk dobrowolnie zwrócił się do MAEA (której przedstawiciele także byli sygnatariuszami dokumentu) o przeprowadzenie wizytacji w latach 2012-2020. Kontrole miały

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Минэнерго Беларуси предложило послу Литвы лично посетить БелАЭС и ознакомиться с реальной ситуацией*, БелТА, 6.05.2016, www.atom.belta.by/ru/news_ru/view/minenergo-belarusi-predlozhilo-poslu-litvy-lichno-posetit-belaes-i-oznakomitsja-s-realnoj-situatsiej-8157 [dostęp 6.04.2021].

²⁶ *Посол Литвы отказался посетить строительную площадку атомной станции в Островце*, Naviny.by, 10.05.2016, www.naviny.by/rubrics/society/2016/05/10/ic_news_116_474735 [dostęp 20.07.2020].

²⁷ *Минприроды: для Литвы вопрос безопасности белорусской АЭС — больше политический*, Naviny.by, 19.07.2011, www.naviny.by/rubrics/society/2011/07/19/ic_news_116_372663 [dostęp 20.06.2020].

²⁸ *Ю. Виноградов, Вильнюс согласился на переговоры с Минском о совместном мониторинге Белорусской АЭС*, Парламентская газета, 2.05.2019, <https://www.pnp.ru/in-world/vilnyus-soglasilsya-na-peregovory-s-minskom-o-sovmestnom-monitoringe-belorusskoy-aes.html> [dostęp 20.06.2020].

²⁹ *Соглашение между белорусским и литовским регулирующими органами в области ядерной и радиационной безопасности*, МЧС Республики Беларусь, 1.07.2020, www.mchs.gov.by/glavnoe/314465 [dostęp 20.07.2020].

na celu zbadanie m.in. oceny infrastruktury jądrowej i infrastruktury regulacyjnej w zakresie bezpieczeństwa jądrowego i radiacyjnego, oceny lokalizacji elektrowni oraz oceny gotowości i reagowania na sytuacje awaryjne.

Choć Litwa i Białoruś podpisały powyższe porozumienie, Wilno kontynuowało wywieranie presji na Mińsk. Kolejne rezolucje zostały wydane w okresie kryzysu politycznego, jaki rozpoczął się na Białorusi po ogłoszeniu wyników wyborów prezydenckich 9 sierpnia 2020 r. W jednej z nich Wilno zaznaczyło, że BiełAES stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa jądrowego całej Europy, dlatego prace przygotowawcze do jej uruchomienia należało wówczas przerwać.³⁰ W dokumencie wezwano także do natychmiastowego uwolnienia aresztowanych osób, które nagłaśniały niebezpieczeństwa dotyczące ostrowieckiej elektrowni. W październiku tego samego roku strona litewska wysłała notę protestacyjną do białoruskiego MSZ w związku z uruchomieniem elektrowni.³¹ Zdaniem Wilna rozruch siłowni był „nieodpowiedzialny i pospieszny, co stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa obywateli Litwy, Białorusi i Unii Europejskiej”. Sekretarz prasowa białoruskiego Ministerstwa Energii Olga Kozłowicz odpowiedziała, że „litewski protest to nieudana próba zdyskredytowania projektu w oczach społeczności europejskiej”, a Wilno „nie podało ani jednego racjonalnego argumentu, który potwierdziłby, że siłownia stanowi zagrożenie”.³² Przedstawicielka resortu podkreśliła, że operacje przed startem zostały przeprowadzone pod ścisłą obserwacją Gosatomnadzoru, a to, że BiełAES ma spełniać wszystkie wymogi bezpieczeństwa, potwierdziły międzynarodowe misje ekspertów, w tym MAEA i Światowe Stowarzyszenie Operatorów Elektrowni Jądrowych (WANO).

Alternatywni dostawcy energii

Strona litewska niejednokrotnie deklarowała, że Wilno nie będzie kupować energii elektrycznej z Białorusi, jeżeli elektrownia w Ostrowcu zostanie uruchomiona.³³ W 2016 r. Ministerstwo Energetyki Litwy zleciło ekspertom

³⁰ *Seimas Priėmė rezoliuciją dėl įvykių Baltarusijoje Keliamos Grėsmės Europos Branduolinių saugai*, KancelariaSejmuRepublikiLitewskiej, 22.09.2020, www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35435&p_k=1&p_t=272569 [dostęp 8.04.2021].

³¹ *Baltarusija Išsiųsta Protesto nota dėl Astravo atominės elektrinės*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Litewskiej, 27.10.2020, www.urm.lt/default/lt/naujienos/baltarusijai-issiuista-protesto-nota-del-astravo-atominės-elektrinės [dostęp 4.04.2021].

³² Минэнерго: нота протеста Литвы — неудачная попытка дискредитировать проект БелАЭС, БелТА, 29.10.2020, www.belta.by/society/view/minenergo-nota-protesta-litvy-neudachnaja-popytka-diskreditirovat-proekt-belaes-413134-2020 [dostęp 4.04.2021].

³³ Премьер: Литва ненамерена закупать...; Литва вызвала посла Беларуси...; Seimas Sukūrė apsaugos nuo nesaugių elektrinių...; Seimas įstatymą pripažino Astravo...

Litgrid³⁴ oraz pracownikom Uniwersytetu Technicznego w Kownie ocenę możliwości odcięcia przesyłu energii elektrycznej z Białorusi do państw bałtyckich.³⁵ Systemy elektroenergetyczne tych państw były historycznie częścią zunifikowanego systemu energetycznego Związku Radzieckiego. Po rozpadzie ZSRR pojawił się techniczny problem jego rozdzielenia, a szereg czynników (m.in. wysoka niezawodność sieci) przemawiał za jego pozostawieniem. W 2001 r. synchronizacja sieci państw bałtyckich z Rosją i Białorusią znalazła odzwierciedlenie w pierścieniu BRELL.³⁶

Jeszcze na początku XXI wieku bałtycki system energetyczny pozostawał odizolowany od systemów synchronicznych Europy kontynentalnej (UCTE) i Europy Północnej. Dopiero uruchomione w latach 2006 i 2014 interkonektory Estlink 1 i Estlink 2 połączyły systemy Estonii i Finlandii. Z kolei w 2016 r. zostały uruchomione interkonektory LitPol Link i NordBalt przesyłające energię elektryczną na Litwę z Polski i Szwecji. Połączenia te umożliwiają wymianę energii elektrycznej pomiędzy państwami bałtyckimi a pozostałą częścią Europy, przybliżając je do całkowitego uniezależnienia od Rosji i Białorusi. W roku 2018 Litgrid i Polskie Sieci Elektroenergetyczne (PSE) zawarły umowę w sprawie budowy Harmony Link — podmorskiego połączenia prądu stałego pomiędzy Litwą a Polską.³⁷ W tym samym roku przedstawiciele Polski, państw bałtyckich oraz przewodniczący Komisji Europejskiej podpisali porozumienie w sprawie synchronizacji sieci elektrycznych państw bałtyckich z UCTE. Zgodnie z umową do roku 2025 instalacje elektryczne Litwy, Łotwy i Estonii mają zostać całkowicie odłączone od pierścienia energetycznego BRELL i połączone z systemem Europy kontynentalnej. Spowoduje to całkowite uniezależnienie się od dostaw energii elektrycznej z Białorusi i Rosji.³⁸ Z uwagi na agresję Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w lutym 2022 r.

³⁴ Litewski operator systemu przesyłowego energii elektrycznej, zarządzającym litewską siecią przesyłową odpowiedzialny za integrację litewskiego systemu elektroenergetycznego z europejską infrastrukturą elektryczną i wspólnym rynkiem energii elektrycznej.

³⁵ Литовцы хотят заблокировать допуск электроэнергии БелАЭС на балтийский рынок, Naviny.by, 12.04.2016, www.naviny.by/rubrics/economic/2016/04/12/ic_news_113_473308 [dostęp 12.07.2020].

³⁶ Kontrolowany przez Rosję energetyczny pierścień przesyłowy obejmujący Białoruś, Rosję, Estonię, Łotwę i Litwę.

³⁷ „Harmony Link” *jungtiesstatyba*, Litgrid, 27.01.2021, www.litgrid.eu/index.php/tinklopletra/strateginiai-projektai/harmony-link/20075 [dostęp 23.09.2022].

³⁸ Литва вырывается из российского энергетического кольца, Kancelaria Prezydenta Republiki Litewskiej, 28.06.2018, www.lrp.lt/ru/press-centr/soobscenija-dlja-pressy/litva-vyryvaetsja-iz-rossijskogo-energetičeskogo-kolca/30334 [dostęp 11.12.2021]; R. Pakėnienė, Š. Sabaitis, P. Viluckas, *Svarbiausi Lietuvos ekonomiko sirver slojvykiai 2020-aisiais*, Delfi, 3.01.2020, www.delfi.lt/verslas/verslas/svarbiausi-lietuvos-ekonomikos-ir-verslo-ivykiai-2020-aisiais.d?id=83176465 [dostęp 14.09.2022]; W. Gryczka, *Przyspieszaprojekt Harmony Link*,

prezydent Litwy poinformował Europejskiego Komisarza ds. Energii o planie odłączenia od BRELL już w roku 2024.³⁹

Po zarejestrowaniu rozpoczęcia wytwarzania energii w BiełAES 3 listopada 2020 r. Litgrid wyznaczył zerową przepustowość dla przepływu energii elektrycznej z Białorusi w celu uniemożliwienia wykorzystywania litewskiej infrastruktury elektroenergetycznej na potrzeby elektrowni.⁴⁰ Zabieg ten został zrealizowany na podstawie przyjętych w 2017 roku ustaw:

- 1) zakazującej zakupu energii elektrycznej wytworzonej „w niebezpiecznych elektrowniach jądrowych”⁴¹;
- 2) uznania elektrowni jądrowej na Białorusi za „niebezpieczną i stanowiącą zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Litwy, środowiska i zdrowia publicznego”.⁴²

Stosunek innych państw do białoruskiej elektrowni

Część decydentów pozostałych krajów Europy uważa, podobnie jak Litwa, że ostrowiecka siłownia stanowi zagrożenie. Łotewscy politycy od początku sceptycznie podchodzili do litewskiego embargo na energię z Białorusi. Minister spraw zagranicznych Łotwy Edgars Rinkēvičs w 2019 r. zaznaczył, że jeżeli zostanie ono wprowadzone, to Łotwie będzie grozić niedobór energii elektrycznej.⁴³ Zmiana podejścia nastąpiła niedługo po rozpoczęciu protestów na Białorusi w 2020 r. w związku ogłoszeniem wyników wyborów prezydenckich. Łotewski premier Krišjānis Kariņš zadeklarował wówczas, że

ruszakolejny przetarg, BiznesAlert.pl, www.biznesalert.pl/budowa-stacji-konwertorowych-hvdc-polska-litwa-pse-harmony-link [dostęp 14.09.2022].

³⁹ G. Peseckyte, *Lithuania to quit post-Soviet electricity ring earlier than expected*, Euractiv, 14.06.2022, www.euractiv.com/section/politics/short_news/lithuania-to-quit-post-soviet-electricity-ring-earlier-than-expected [dostęp 14.09.2022].

⁴⁰ Zob. Litgrid, www.litgrid.eu/index.php/dashboard/cross-border-transmission-capacity [dostęp 17.05.2021]; *Litgrid sets zero capacity for commercial electricity flow Belarus after Astravets NPP starts generating electricity*, Ministerstwo Energetyki Republiki Litewskiej, 3.11.2020, www.enmin.lrv.lt/en/news/litgrid-sets-zero-capacity-for-commercial-electricity-flow-belarus-after-astravets-npp-starts-generating-electricity [dostęp 9.03.2021].

⁴¹ Przepis określa „niebezpieczną elektrownię jądrową” jako siłownię w budowie lub działającą w sąsiednim państwie, która nie została zaprojektowana, zbudowana lub nie jest eksploatowana zgodnie z wymogami z zakresu ochrony środowiska, bezpieczeństwa jądrowego i radiacyjnego lub działa z naruszeniem międzynarodowych umów. *Seimas sukurs apsaugos nuo nesaugių elektrinių...*

⁴² *Seima sistatymu pripažino Astravo...*

⁴³ Глава МИД Латвии: понимаем беспокойство по поводу БАЭС, но вопрос эмбарго не рассматриваем, Delfi, 16.01.2017, www.ru.delfi.lt/news/politics/glava-mid-latvii-ponimaem-bespokoystvo-po-povodu-baes-no-vopros-embargo-ne-rassmatrivaem.d?id=73461276 [dostęp 2.05.2020].

jego kraj przestanie kupować energię elektryczną z Białorusi, jeżeli zostanie uruchomiona elektrownia w Ostrowcu⁴⁴. W listopadzie 2020 roku państwa bałtyckie zatwierdziły schemat działań, zgodnie z którym nie będą kupować (także pośrednio przez inne kraje) energii elektrycznej wytwarzanej w BiałAES i jednocześnie zostanie wprowadzony system świadectw pochodzenia energii elektrycznej.⁴⁵

W 2017 r. Pełnomocnik Rządu RP do spraw Strategicznej Infrastruktury Energetycznej Piotr Naimski poinformował, że Polska wspiera Wilno i nie ma zamiaru kupować energii wytworzonej w białoruskiej elektrowni jądrowej.⁴⁶ W czerwcu 2020 r. odbyła się wspólna konferencja prasowa prezydenta Litwy i premiera Polski, na której Mateusz Morawiecki potwierdził polskie stanowisko.⁴⁷

Nie wszystkie państwa Europy Środkowo-Wschodniej podzielają opinię na temat zagrożeń, jakie stanowi BiałAES. Rząd w Budapeszcie podjął decyzję o budowie dwóch kolejnych bloków w elektrowni jądrowej Paks, którego wykonawcą również ma być Rosatom, i które mają powstać zgodnie z tym samym projektem co białoruska elektrownia. Zdaniem Węgier inwestycja ta jest doskonałą okazją do wymiany doświadczeń związanych z energetyką jądrową. Z tego względu władze obu państw postanowiły zacieśnić współpracę w sferze energetyki jądrowej — 2020 roku podpisano memorandum o współpracy w dziedzinie energii elektrycznej.⁴⁸ Dostawcą paliwa do węgierskiej siłowni również ma być rosyjska firma, co potencjalnie wywiera presję energetyczną Federacji Rosyjskiej na państwo należące do Unii Europejskiej

⁴⁴ M. Klūga, *Latvija pārtrauks iepirkt Baltkrievijas Elektribu, jātā iedarbinās Astravjecas AES, Latvijas Sabiedriskais Medijs*, 25.08.2020, www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/latvija-partrauks-iepirkt-baltkrievijas-elektribu-ja-ta-iedarbinas-astravjecas-aes.a371786 [dostęp 4.05.2021].

⁴⁵ U. Kook, *Ööpäevaga Lisandus 281 uutnakkusjuhtu*, ERRNews, 1.09.2020, www.err.ee/1129696/balti-riigid-saavutasid-elektrikaubanduse-kokkuleppe [dostęp 17.05.2021]; Латвия утвердила схему блокировки электроэнергии с БелАЭС, Евразия Эксперт, 2.11.2020, www.eurasia.expert/latviya-utverdila-skhemu-blokirovki-elektroenergii-s-belaes [dostęp 10.04.2021].

⁴⁶ Польша заявила, что не будет покупать энергию на Белорусской АЭС, РИА Новости, 8.08.2017, www.ria.ru/20170808/1499941207.html [dostęp 25.06.2020].

⁴⁷ Lietuvos ir Lenkijos premjerų susitikimas. Spaudos Konferencija, oficjalny fanpage rządu Republiki Litewskiej, Facebook, 12.06.2020, www.facebook.com/watch/live/?v=303917350637824&ref=watch_permalink [dostęp 20.06.2020].

⁴⁸ Г. Штир, *Санкции Евросоюза мешают сближению Венгрии и Беларуси — венгерский эксперт*, Евразия.Эксперт, 8.06.2020, www.eurasia.expert/sanktsii-evrosoyuza-meshayut-sblizheniyu-vengrii-i-belarusi-vengerskiy [dostęp 6.06.2020].

i może wpływać na decyzje polityczne Węgier, a w konsekwencji całej Wspólnoty.⁴⁹

Choć Ukraina bezpośrednio graniczy z Białorusią, oficjalnych głosów decydentów w sprawie BiełAES było niewiele. Pojawiła się jedynie wiadomość o wznowieniu importu energii elektrycznej na początku roku 2021.⁵⁰ Decyzja ta była wynikiem ustawy wprowadzonej w grudniu 2020 r. przez ukraiński parlament, która znosiła zakaz dostaw energii elektrycznej z Białorusi do Ukrainy wprowadzony wiosną 2020 r. przez prezydenta Zeleńskiego. W roku 2021 Białoruś dostarczyła Ukrainie ok. 1,1 mld kWh energii elektrycznej, co stanowi 69,5% całego importu energii elektrycznej do ukraińskiej sieci.⁵¹ Jednak w nocy z 23 na 24 lutego 2022 r. system energetyczny Ukrainy został odłączony od systemów białoruskiego i rosyjskiego, a wcześniej podłączony do systemu europejskiego.⁵² Z tej przyczyny transport energii elektrycznej z Białorusi stał się niemożliwy.

Wydarzenia, jakie miały miejsce po wyborach prezydenckich na Białorusi w 2020 r., oraz udostępnienie terytorium Republiki Białoruś podczas agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2022 r. ostatecznie zablokowały możliwość sprzedaży energii do krajów spoza Wspólnoty Niepodległych Państw.

Zakończenie

Strona białoruska nie zbadała klimatu politycznego dla potencjalnego głównego rynku zbytu — państw bałtyckich. Litwa na żadnym etapie budowy elektrowni w Ostrowcu nie wykazywała zainteresowania zakupem energii wytworzonej w BiełAES i od początku była negatywnie nastawiona do realizacji tej inwestycji. Główne argumenty, jakie przywoływano, dotyczyły bezpieczeństwa — siłownia mieści się kilkadziesiąt kilometrów od litewskiej stolicy, a do chłodzenia BiełAES wykorzystuje się wodę z Wilii, która, nawet przy prawidłowym działaniu elektrowni, narażona jest na zmiany biolo-

⁴⁹ W. Jakóbk, *Euratom akceptuje umowę Rosatomu ws. rozbudowy elektrowni na Węgrzech*, 21.04.2015, BiznesAlert.pl, www.biznesalert.pl/euratom-akceptuje-umowe-rosatomu-ws-rozbudowy-elektrowni-na-wegrzech [dostęp 6.06.2020].

⁵⁰ *Украина начала покупку электроэнергии в Беларуси. Зеленский спасет БелАЭС?*, *Телеграф*.by, 4.01.2021, www.telegraf.by/ehkonomika/ukraina-nachala-pokupku-elektroenergii-v-belarusi-zelenskij-spaset-belaes [dostęp 2.05.2021].

⁵¹ *Імпорт електроенергії за рік скоротився на 25,9%*, *Укрінформ*, 20.01.2022, www.ukrinform.ua/rubric-economy/3388765-import-elektroenergii-za-rik-skorotivsa-na-259.html [dostęp 23.09.2022].

⁵² А. Зануда, *Украина отсоединилась от энергосистем России и Беларуси*, *BBCNews Украина*, 24.02.2022, www.bbc.com/ukrainian/features-russian-60507975 [dostęp 23.09.2022].

giczne.⁵³ Zdaniem Wilna Mińsk przy wyborze placu budowy nie uwzględnił należycie potencjalnych zagrożeń. Nie przedstawiono również dowodów na to, że lokalizacja białoruskiej elektrowni jądrowej została wybrana zgodnie z wymogami bezpieczeństwa MAEA, a w trakcie misji nie zbadano siłowni pod kątem wyboru i oceny terenu, lokalizacji oraz wpływu na środowisko.⁵⁴

Z uwagi na zagrożenia Litwa nie tylko nie była zainteresowana zakupem energii z BiełAES, ale także, gdy elektrownia została uruchomiona, całkowicie wstrzymała pobór energii elektrycznej z Białorusi. Wykorzystując możliwe sposoby, Litwa starała się zmniejszyć opłacalność ostrowieckiej elektrowni — przekonywano decydentów innych państw, by również nie kupowano wytworzonej w niej energii, a powstające od 2006 r. nowe interkonektory łączące państwa bałtyckie z krajami Europy Zachodniej stanowią alternatywę dla pierścienia BRELL, przez co Litwa uniezależnieni się od dostaw energii elektrycznej z Białorusi i Rosji.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego władze Federacji Rosyjskiej przyjęły strategię budowania zależności politycznej na obszarze byłego ZSRR, także wobec Białorusi, przy wykorzystaniu m.in. energetyki.⁵⁵ Elektrownia jądrowa miała teoretycznie na celu zmniejszenie uzależnienia od dostaw gazu ziemnego z Rosji, gdyż niemalże całość wytwarzanej energii elektrycznej (ponad 90%) pochodzi z tego surowca.⁵⁶ Jednak Mińsk nie przeprowadził odpowiedniej analizy zysków i strat; wybierając rosyjskiego wykonawcę i decydując się na kredyt w rosyjskim państwowym Wnieszekonombanku. Do budowy elektrowni zaproszono zagranicznych partnerów specjalizujących się w energetyce jądrowej — zainteresowanie wyraziły przedsiębiorstwa: rosyjskie (Atomstrojeksport), niemiecko-francuskie (AREVA), chińskie (CNGP) oraz japońsko-amerykańskie (Toshiba-Westinghouse).⁵⁷ Pomimo zapowie-

⁵³ Заключение № 98 государственной экологической экспертизы Министерства природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь от 23.10.2013 г. по проектной документации «Белорусская АЭС», s. 6; А. Мартынович, Островецкая АЭС угрожает краснокнижному лососю исчезновением, Naviny.by, 30.08.2018, www.naviny.by/article/20180830/1535605849-ostroveckaya-aes-ugrozhaet-krasnoknizhnomu-lososyu-ischeznoeniem [dostęp 27.06.2020].

⁵⁴ *Seimas įstatimų pripažino Astravo...*

⁵⁵ Т. С. Вячеславовна, Российско-белорусское сотрудничество в нефтегазовой сфере в 1992-2008 гг., Москва 2015, s.127; А. Дудек, Экономические предпосылки интеграции Республики Беларусь и Российской Федерации, [w:] Республика Беларусь между Востоком и Западом, Ю. Тымановски (red.), С. Мусенко (red.), М. Влодаркевич (red.), Warszawa 2012, s. 77-78.

⁵⁶ *Electricity generation by source, Belarus...*

⁵⁷ Е. Новожилова, Беларусь одна атомную энергетику не потянет, Naviny.by, 25.06.2007, www.naviny.by/rubrics/economic/2007/06/25/ic_articles_113_151591 [dostęp 7.11.2020].

dzi otwartego konkursu, władze białoruskie w maju 2009 r. wybrały rosyjską firmę — gdyby białoruscy decydenci wybrali innego wykonawcę niż Rosatom, mało prawdopodobne jest, że Rosja udzieliłaby kredytu na względnie korzystnych warunkach. Można więc uważać, że budowa BiełAES stanowi instrument do utrzymania Białorusi w rosyjskiej strefie wpływów, a większa zależność Białorusi od Rosji to wzrost zagrożenia dla Litwy i innych państw regionu.

Jędrzej Jakubowski

The Republic of Lithuania vs. the Belarus Nuclear Power Plant

Abstract

The article presents the attitude of Lithuanian authorities toward the nuclear power plant in Ostrovets, Belarus. As early as the initial stage of the power plant's construction, Lithuanian decision-makers opposed the project, raising arguments related to Belarus' failure to comply with safety standards and international agreements. The Belarusian side hoped that Lithuania would be interested in purchasing electricity generated by BelAES, but since 2006, more interconnectors have been put into operation to connect Lithuania's power grid with the synchronous systems of continental and northern Europe, providing alternative sources of energy. By being able to purchase it from directions other than Belarus and Russia, Lithuania has increased its energy security and was able to completely stop purchasing energy from Belarus in the fall of 2020, when the plant started to operate.

Keywords: Republic of Lithuania, Ostrovets nuclear power plant in Belarus, energy policy.